

Yayın Geliş Tarihi: 2021-04-30

Yayın Onay Tarihi: 2021-12-04

DOI No: 10.35343/kosbed.930324

Erşan CİĞERİM *

Tuğkan ARICI **

Türkiye'nin Öncü Sektörleri: Stratejik Sektörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Model Önerisi

Turkey's Leading Sectors: A Model Proposal for the Determination of Strategic Sectors

Özet

Uluslararası kuruluşların 2018 yılı içerisindeki raporlarına göre 2019 ve 2020 yıllarının dünya genelinde büyüme ve küresel ticaret adına en verimli yıllar olacağı öngörülmüş olmasına karşın 2019 yılı içerisinde ABD'nin neden olduğu bölgesel ve jeopolitik ticaret savaşları, Brexit anlaşmazlıkları ve ABD-Çin gerilimi nedeniyle bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Dünya genelinde 2019 yılı içerisinde yaşanan küresel sorunlar nedeniyle dünya ekonomisi olumsuz yönde etkilenmişken ülkemiz küresel ticaret savaşlarından yara almamış ve 2018 yılındaki 167 Milyar ABD Dolar olan ihracat rekoru 2019 yılında bir kez daha kırılarak Cumhuriyet tarihinin en üst seviyesine ulaşmıştır. 2020 yılı ülkemiz için önemli hedefler ve olumlu tablolar ile başlamış olmasına karşın 2019 Aralık ayı itibarıyla tüm dünyayı etkisi altına alan CoronaVirüs salgını nedeniyle hem dünya ticareti hem de ülkemiz ekonomik açıdan olumsuz etkilenmiştir. Literatür incelendiğinde ülkemiz için önem arz eden ithalat ve ihracat kalemlerine yönelik kapsamlı bir çalışma yapılmadığı keşfedilmiştir. Bu çalışma kapsamında ülkemiz için önem arz eden ithalat ve ihracat ürün gamlarının belirlenmesine yönelik teorik bir araştırma gerçekleştirilmiş ve bir araştırma modeli önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İthalat, İhracat, Ekonomik Kalkınma, Ekonomik Refah

Jel Kodları: D060, D80, D90

Abstract

According to the reports of international organizations in 2018, 2019 and 2020 have been predicted to be the most productive years for growth and global trade, but these expectations had not realized due to the regional and geopolitical trade wars caused by the USA in 2019, the Brexit disputes and the USA-China tension. While the world economy was negatively affected due to the global problems experienced in 2019, our country did not suffer from global trade wars, and the export record, which was 167 billion USD in 2018, was broken once again in 2019 and reached the highest level in the history of the Republic. Although 2020 started with important goals and positive statements for our country, both the world trade and our country were adversely affected due to the Corona-Virus pandemic that emerged in Wuhan city of China as of December 2019 and affected the whole world in a very short time. As a result of the literature review, it had determined that there is no comprehensive study on import and export items that are important for our country. Within the

* Arş. Gör. Dr. Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, mail: cigerim@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7352-5313

** Arş. Gör. Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, mail: tarici@gtu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3640-247X

scope of this study, a theoretical research was carried out to determine the import and export product ranges that are important for our country and a research model was proposed.

Keywords: Import, Export, Economic Development, Economic Welfare

Jel Codes: D060, D80, D90

Giriş

İçerisinde bulunduğumuz 21'nci yüzyıl ya da diğer ismi ile teknoloji çağı, geçmiş yüzyıllarda yaşanan küresel ticaret, teknolojik gelişim ve global rekabetten çok daha farklı, hızlı ve güçlü değişimleri beraberinde getirmiştir. Sanayi devriminden sonra hızlı değişimlere sahne olan sanayi sektöründe özellikle 20'nci yüzyılın son çeyreğinden sonra tahmin edilemez ve karşı konulamaz teknoloji tabanlı gelişmeler meydana gelmiştir. Sanayi devrimine kadar "ne üretirsem onu satarım" düşüncesi yerini günümüzde "müşterilerime değer katmazsam yok olurum" felsefesine bırakmıştır. Piyasa içerisinde yaşanan rekabet artışı, küreselleşme ve teknolojik gelişimlerin hızı işletmeleri tüketiciler için sadece uygun şartlardaki ürünleri sunmanın yanı sıra tüketicilerin değer olgularına önem veren ürün veya hizmetleri piyasaya sunmaya zorlamıştır.

Ekonomik sınırların ortadan kalkması ve yerel işletmelerin yeni rakiplerinin dünyanın öteki ucundaki işletmeler olması nedeniyle daha az maliyetli, daha kaliteli ve müşterilerin sosyal, ekonomik ve kültürel beklentilerine cevap veren ürünlerin piyasa arz edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Küresel pazarda yaşanan bu değişikliklerin tümünün yönetilmesi ve böylesine zorlaşan rekabet ortamında rakiplere karşı rekabet avantajının elde edilmesi işletmeler açısından imkansız yakın bir hal almıştır.

Günümüzde küreselleşmenin artmasıyla birlikte iktisadi sınırlar ortadan kalkmıştır. İşletmeler artık sadece kendi bölgelerindeki rakipleriyle değil, dünyada benzer sektörlerde faaliyet gösteren tüm firmalar ile rekabet eder duruma gelmiştir. Bu durum ise sadece işletmeler açısından önem arz etmemektedir. Artık ülkelerde kendi ekonomik varlıklarını devam ettirebilmek ve halkın refah seviyesini arttırabilmek için ekonomik büyümelerine devam etmelidir (Dereli, 2018).

21'nci yüzyılda yaşanan bu rekabetin en önemli nedeni ise tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilen ve benzer şartlarda müşterilere sunulan ürün ve hizmetlerin çok fazla olmasıdır. Bu nedenle işletmeler ürün veya hizmetlerini sadece dar bir rotasyonda değil dünya üzerindeki tüm tüketicilere sunmalı, girilmeyen pazarlara girmeli, görülmeyen fırsatları keşfetmeli ve müşterilerini tüm dünya olarak tanımlamalıdır.

İhracat, kelime itibariyle bir ülke de yerleşik halde bulunan bir işletmenin başka bir ülkeye mal veya hizmet sunması olarak ifade edilmektedir. Ancak ihracat sadece bir ürünü başka bir ülkedeki firmaya satmak kadar basit değildir. Tam aksine hem işletmeler hem de ülkeler açısından son derece karmaşık ve zorlu süreçleri bünyesinde barındıran önemli bir süreçtir.

İşletmeler açısından düşünüldüğünde ihracat fırsatları; (1) satış ve karlılığı arttırmak, (2) dünya pazarından pay almak, (3) iç pazar bağımlılığını azaltmak, (4) pazar dalgalanmalarına karşı dengede durmak, (5) fazla üretimlerini eritmek, (6) rekabet gücünü geliştirmek, (7) istihdam yaratmak, (8) teknolojiye ayak uydurmak, (9) marka bilinirliği sağlamak ve (10) uluslararası iş kültürü geliştirmek olarak sıralayabiliriz.

Ülkeler açısından baktığımızda ise ihracat fırsatları; (1) ülke ekonomisinde faktör verimliliği artışı, (2) ölçek ekonomilerinden elde edilen kazanç artışı, (3) döviz sıkıntısının hafiflemesi ile ara ve yatırım mallarında ithalatın kolaylaşması, (4) ihracat sektörlerinde üretim maliyetlerinin azalması ve (5) yeni teknolojilerin sağlanmasına yönelik politikaların uygulanması olarak sıralayabiliriz. Ayrıca tüm bunların yanı sıra ihracat, istihdam artışı ve uluslararası iş bölümüne uygun kaynak dağılımına fırsat verdiği için hem ülke hem de dünya refahında artış yaşanmasına katkı sağlamaktadır.

İhracat, ülkelerin rekabet gücünün artmasına olanak tanıdığı gibi firmaların yeni teknolojiler, metotlar ve yöntemlere uyum sağlayarak küresel pazarda önemli noktalara gelebilmesi için olanak sağlamaktadır. Ülkeler için ferah seviyesinin artışına ve dış ticaret dengesinin iyileştirilmesine olanak sağlayan ihracat; ülkeleri korumak ve istikrarlı büyüme trendini sürdürerek ülke ferahının artması ve dış ticaret dengesini iyileştirmek için elzemdir.

Ülkemizin gerek 2023 gerekse de "Milli Teknoloji Hamlesi" hedefleri ışığında ortaya konmuş olan sanayi, teknoloji ve ekonomik hedeflerin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi için atılması gereken adımların başında ülkemizin ihracatının geliştirilmesi yer almaktadır. Bu kapsamda ihracat gerçekleştiren her bir firmamızın yeni ve doğru pazarlara açılabilmesi, ihracatı önündeki engellerin giderilebilmesi, ihracat aşamasında ihtiyaç duydukları nakdi ve aynı tüm yardımların sağlanabilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma kapsamında; ülkemizin ekonomik büyümesini hızlandırmak ve ülkemizin kıt kaynaklarının daha verimli kullanılarak daha hızlı sonuçlar alınabilmesi için ülkemizin son 20 yılı içerisinde ithal ve ihraç ettiği ürünlerin incelenmesi ve geliştirilmesine dair yol haritalarının hazırlanması ile teşvik sistemlerine yönelik yeni modellerin oluşturulmasına yönelik bir araştırma modelinin önerilmesi hedeflenmektedir.

1. Literatür Taraması

18.yy'da Adam Smith'ten başlayarak günümüze kadar pek çok araştırmacı tarafından, ülkelerin refah seviyesi ile dış ticaret arasında pozitif anlamda bir ilişki olduğu savunulmuştur (Özçelik vd., 2018). Yine benzer şekilde ihracatın ülkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde pozitif bir ilişkisi olduğuna dair gerek ulusal gerekse de uluslararası pek çok çalışma bulunmaktadır.

Dış ticaret faaliyetleri olan ithalat ve ihracatın temelde ekonomik büyümelere pozitif yönde bir etkisi olacağı zaten beklenmektedir (Düzgün ve Taşçı, 2014). İthalat ve ihracat faaliyetlerini güden firmaların yeni pazarlara erişmesi, girdi maliyetleri ucuz olan hammadde kaynaklarına ulaşması ve uluslararası rekabet sayesinde Ar-Ge ve inovasyona dayalı çalışmalarının neticesinde uzmanlaşması, uzmanlaşmaya bağlı olarak iş gücü maliyetlerinin azalması ve zaman içerisinde ulusal mallara olan dış talebin artmasıyla yeni yatırım imkanlarının doğması ekonomik büyümeyi de beraberinde getirmektedir. (Dura vd., 2017). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin yaşadıkları cari açık dengesizlikleri ve işsizliği azaltma çabalarına yönelik olarak ihracatın önemli bir can suyu olduğu kabul edilmektedir (Babalola vd., 2012).

Günümüzde Ar-Ge harcamaları ile ülkelerin gelişmişlik seviyesi arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Ülkelerin gelişmiş seviyelerinin ölçümü için alınan kriterlerden biri de ülkenin kendisine ait teknolojiyi yaratma yeteneğine sahip olmasıdır (Kaygısız, 2018). Ülkenin hem gelişmişlik seviyesini devam ettirebilmesi hem de uluslararası arenada söz sahibi olabilmesi için yüksek teknoloji ürünleri üretmesi ve ihraç edebiliyor olması gerekmektedir (Kaygısız, 2018).

Ekonomik büyümeyi iktisadi açıdan ele aldığımızda ise karşımıza iki temel ekonomik büyüme modeli gelmektedir: (i) Neo-Klasik Büyüme Modeli, (ii) İçsel Büyüme Modeli. Her iki modelin temelinde ise teknolojik gelişmeler ve inovasyon bulunmaktadır (Özçelik vd., 2018).

İnovasyon ise yeni pazarlara girmek veya pazardaki rekabeti arttırması sayesinde, pazar payını arttırmaya ve fiyatta rekabet üstünlüğü sağlamaya olanak vermektedir. Bu sebeple inovasyon, firmalar için bir rekabet aracı olarak kullanılabilir. İnovasyon ve rekabet büyümenin itici gücü konumundadır (Erdil vd., 2018).

1.1. İhracatın Ekonomik Büyüme Olan Etkisi

Ulusal ve Uluslararası literatür incelendiğinde ihracatın ekonomik büyüme olan etkisinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir:

Şenkardeşler (2018), Türkiye'nin dış ticareti ile ekonomik büyümesi arasındaki ilişkiyi 1923-2016 dönemine ait ithalat, ihracat ve GSYİH verilerini kullanarak incelemiştir. Johansen Eştümleme Testi sonuçlarına göre %5 anlamlılık düzeyinde seriler arasında eştümleme tespit edilmiştir.

Aytaç (2017), Türkiye'nin 2001-2016 dönem çeyreklik verilerini kullanarak GSYİH, ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini Granger nedensellik testi ile araştırmıştır. Ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Akkaş ve Öztürk (2016), Türkiye'nin 2001: Q3 - 2014: Q3 dönemleri arasındaki üçer aylık verileri ile ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Granger nedensellik testine göre GSYİH'dan ihracata tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Temel (2016), ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. GSYİH ile ithalat arasında karşılıklı nedensellik bulgusu elde etmiştir.

Arvas ve Torusdağ (2016), Türkiye'nin 1987-2015 döneminde ithalat ve ihracatın etkisini en küçük kareler yöntemiyle incelemiştir. Analiz sonucunda büyüme ve ithalatın pozitif yönlü ilişki içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Uçan ve Koçak (2014), 1990-2011 yılları arasındaki üçer aylık verileri kullanarak dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda ihracatın büyümeye tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Çamurdan (2013), ithalat, ihracat ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Türkiye'nin 1999-2013 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanılarak yapılan analizde ihracatın ithalata etki ettiği ve büyümenin de ithalata olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Taştan (2010), Türkiye'deki 1985:01-2009:05 dönemi aylık verilerini kullanarak dış ticaret ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz sonucunda ithalata dayalı bir büyüme tespit etmiştir.

Aktaş (2009), Türkiye'nin 1996:01-2006:06 dönemleri arasındaki verileri kullanarak ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini analiz etmiştir. Analiz sonucunda ithalat, ihracat ve GSYİH arasında iki yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Herzer vd. (2006), Şili'de imalat sanayi mal ihracatının büyümeye tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Abu-Qarn (2004), 9 MENA ülkesi için yaptığı analizde toplam mal ihracatı içerisinde sanayi malı ihracatı az olan ülkeler arasında bir ilişki tespit edememiştir. Toplam mal ihracatı içerisinde sanayi malı ihracatı çok olan ülkelerde ise çift yönlü ilişki tespit edilmiştir. Sanayi mal ihracatı çok olan ülkelere biri olan Türkiye'de ise sanayi ihracatının büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Uddin (2015), Bangladeş'te tarım sektörü ile GSYH arasında çift yönlü bir nedensellik sonucuna ulaşmıştır.

Khalafalla ve Webb (2001), Malezya'da 1965-1996 ve 1965-1980 dönemlerini incelemiştir. Bu dönemlerde ihracata dayalı büyümenin mümkün olduğunu, 1981-1996 döneminde ise büyümenin ihracata neden olduğunu tespit etmiştir.

Çiftçioğlu ve Nekhili (2005), 1987:1-2004:1 döneminde madencilik sektörünün ihracatından büyümeye doğru tek yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Kurt ve Terzi (2007), 1989:1-2003:04 döneminde sanayi malı ihracatından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Yapraklı (2007), 1970-2005 döneminde sanayi ihracatından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu tespit etmiştir.

Züngün ve Dilber (2010), 1980-2008 döneminde imalat sanayi ihracatından sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Akbulut ve Terzi (2013), 1980-2010 dönemlerinde sanayi ihracatı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Önder ve Hatırlı (2014), 1994 - 2009 döneminde imalat sanayi ihracatı ile büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu tespit etmiştir.

Takım (2010), Türkiye genelinde yaptığı çalışmasından GSYİH'nın ihracat hacmi üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu tespit etmiştir.

1.2. Ar-Ge Harcamaları ve İnovasyonun Ekonomik Büyüme Etkisi

Ulusal ve Uluslararası literatür incelendiğinde Ar-Ge harcamalarının, yaratıcılığın, yenilikçiliğin ve inovasyon faaliyetlerinin ekonomik büyüme olan etkisinin pozitif yönde olduğu tespit edilmiştir.

Alagöz vd. (2016), E-7 ülkelerini Meta Analiz yöntemi ile incelediği çalışmasında, Ar-Ge ile yüksek teknoloji ürün ihracatı arasında pozitif yönde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Michael Everett Porter, inovasyonel faaliyetlerin firmaların ihracat performansını arttırdığını ifade etmektedir (Erdil vd., 2018).

Çetin (2016), Yeni sanayileşen 7 ülkenin 1996-2013 yılları arasındaki verilerini Granger Nedensellik ve Sabit Rassal Etkiler Tahmin Yöntemleri ile incelemiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge ve Yüksek teknolojinin ürün ihracatını pozitif ve olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Kılavuz vd. (2012), Gelişmekte olan 22 ülkenin 1998-2006 yılları arasındaki verilerini Panel Veri Analizi yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda yüksek teknolojili ürün ihracatı ve yatırım artışlarının ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Özcan ve Arı (2014), 1990-2011 yıllarını baz alarak 15 OECD ülkesi üzerinde Panel Veri Analizi yöntemini kullanarak Ar-Ge harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme pozitif yönde etki ettiği görülmüştür.

Altıntaş ve Mercan (2015), Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. 21 OECD ülkesinin 1996-2011 verileri kullanılarak Eş Bütünleşme Analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda Ar-Ge harcamalarında meydana gelen 1 birimlik artışın ekonomik büyümeyi 3.4 birim arttırdığı görülmüştür.

Özer ve Çiftçi (2009), ileri panel veri tekniğini kullanarak 19 OECD ülkesinde 1993-2005 dönemlerini kapsayan Ar-Ge harcamaları ile genel ihracat, bilgi ve iletişim teknolojileri ihracatı ve yüksek teknoloji ihracatı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışmada Ar-Ge harcamalarının genel ihracat ve yüksek teknoloji ihracatını pozitif yönde etkilediği sonucu elde edilmiştir.

Kılıç vd. (2014) çalışmalarında, 1996-2011 döneminde G-8 ülkelerinde Ar-Ge harcamaları ile yüksek teknolojili ürün ihracatı arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamaları ile yüksek teknolojili ürün ihracatı arasında çift yönlü nedensellik olduğu da görülmüştür.

Yıldırım ve Kesikoğlu (2012), Türkiye için 1996-2008 yılları aralığında Ar-Ge harcamaları ve ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. 25 alt sektörü kapsayan çalışmada GMM tahmini ve Wald testiyle yapılan nedensellik analizi neticesinde Ar-Ge harcamalarından ihracata yönelik tek taraflı nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya çıkarmışlardır.

Göçer (2013), 1996-2012 yılları arasında gelişmekte olan 11 Asya ülkesi için Ar-Ge harcamalarının ileri teknoloji içeren ürün ihracatına ve bilgi - iletişim teknolojilerine etkisinin yanı sıra dış ticaret dengesiyle ekonomik büyüme üstündeki etkilerini de incelemiştir. Yapılan Eberhardt-Bond Panel AMG yöntemi neticesinde Ar-Ge harcamasındaki %1'lik artışın ileri teknoloji içeren mal ihracatını %6.5, arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme ise Ar-Ge harcamasındaki %1'lik artış neticesinde %0.43 kadar arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Gökmen ve Turen (2013), AB üyesi 15 ülkenin 1995-2010 yılları arasındaki verilerini Panel Nedensellik Testi ve Granger Nedensellik Testi ile incelemiştir. Analiz sonucunda yüksek teknoloji ihracatı ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kızılkaya vd. (2016), 2001-2011 yılları arasında BRICT ülkeleri için Ar-Ge harcamaları, patent başvurusu, dış açıklık ve yüksek teknoloji ihracatı arasındaki ilişkiyi panel veri analiziyle incelemişlerdir. Yapılan panel FMOLS ve panel DOLS yöntemi sonucunda uzun dönemde Ar-Ge harcamaları ve dış açıklığın yüksek teknoloji ihracatını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Korkmaz (2010), Türkiye'nin 1990-2008 yılları arasındaki verilerini Johansen Eş-Bütünleşme yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında Eş-Bütünleşme ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Genç ve Atasoy (2010), 34 farklı ülkenin 1997-2008 yılları arasındaki verilerini Panel Nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Gyekye vd. (2012), 6 Afrika ülkesinin 1997-2007 yılları arasındaki verilerini Panel Regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarındaki artış ekonomik büyüme üzerinde bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Güloğlu ve Tekin (2012), 13 OECD ülkesinin 1991-2007 yılları arasındaki verilerini Panel Nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir.

Gülmez ve Akpolat (2014), Türkiye ve 15 AB ülkesinin 2000-2010 yılları arasındaki verilerini Dinamik Panel Veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Gümüş ve Çelikay (2015), 52 farklı ülkenin 1996-2010 yılları arasındaki verilerini Dinamik Panel Veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Bozkurt (2015), Türkiye'nin 1998-2013 yılları arasındaki verilerini Johansen Eş-Bütünleşme yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Akçalı ve Şişmanoğlu (2015), 19 farklı ülkenin 1990-2013 yılları arasındaki verilerini Panel Regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamalarındaki artışın ekonomik büyümeyi arttırdığı tespit edilmiştir.

Sungur vd. (2016), Türkiye'nin 1990-2013 yılları arasındaki verilerini Engle-Granger Eş-Bütünleşme yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge ile ihracat arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Türedi (2016), 23 OECD ülkesinin 1996-2011 yılları arasındaki verilerini Panel Nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda Ar-Ge harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve pozitif bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Yüksel (2017), 28 AB ülkesinin 1996-2014 yılları arasındaki verilerini Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik yöntemi ile analiz etmiştir. Analiz sonucunda ihracattan Ar-Ge harcamalarına yönelik tek yönlü nedensellik sonucu elde edilmiştir.

Yıldırım vd. (2018), G-20 ülkelerini baz alarak yaptığı çalışma kapsamında, Ar-Ge harcamalarındaki %1'lik artışın GSYİH'da %0.74'lük artışa ve ihracatta ise %0.80'lik artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Kaygısız (2018), Türkiye'nin 1993-2016 dönemindeki verilerini analiz edilerek Ar-Ge'nin yüksek teknoloji ürün ihracatının büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Analiz sonucuna göre GSYİH, Ar-Ge ve yüksek teknoloji ihracatı arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Aslan ve Topçu (2017), Türkiye'deki İhracat Teşvik programlarının ekonomik büyümeye üzerindeki ilişkisini analiz etmiştir. Analiz sonucunda Tarım ve Ormancılık ile Madencilik ve Taşocağı sektörlerinin imalat sanayiden daha büyük katkı yapacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Mercan ve Çetin (2018), OECD ülkelerinin inovasyon ve hibe ilişkilerini analiz etmiştir. Bu çalışmaya göre hibelerin inovasyon çeşitleri üzerinde %1'lik artışa neden olduğu görülmüştür. Özellikle KOSGEB hibelerinin inovasyon düzeyinde, TÜBİTAK hibelerinin ise ürün ve organizasyonel inovasyon düzeyinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Kalkınma Ajansları bünyesinde verilen hibelerin ise kurumların pazarlama ve organizasyonel inovasyonları üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Dipetro ve Anoruo (2005), yaratıcılık ve yenilikçiliğin ihracat performansı üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Analiz sonucuna ihracat performansı ile yaratıcılığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit ettiler.

Yukarıdaki çalışmalardan da görüldüğü üzere Ar-Ge harcamaları, inovasyon ve ihracatın ekonomik büyüme pozitif yönde katkı sağladığı net bir şekilde tespit edilmiştir. Ancak, Dereli (2018), Çamurdan (2013) ve Taştan (2010)'un çalışmalarının sonucunda ülkemizin ihracatının ithalata bağlı olduğu tespit edilmiştir. Ülkemizde üretimde kullanılan mamul ve yarı mamul maddelerinin ithal ediliyor olması bu durumun en

önemli sebeplerinden biridir. Ülkemizde gerçekleşen ihracatın ithalat temelli olan yapısından kurtulması ve ithal ürüne karşı ikame ürünlerin üretilmesi ile de dış ticarete katkı sağlanması ve dolayısıyla da ekonomik büyüme gerçekleşmesi beklenmektedir (Dereli, 2018).

Ülkemizin dış ticaret etkinliğinin artırılarak ihracatını arttırmak ve ithalatını azaltmak için ithalat, ihracat ve büyüme oranları arasındaki etkilerin tam bir şekilde bilinmesi ve bu sonuçlar üzerinden politikaların oluşturulması gerekmektedir. İhracatın yapılan çalışmalarda ekonomik büyümeye katkı sağladığı tespit edilmiş olsa da özellikle ülkemizde ithalat tabanlı ihracatın var olması beraberinde dış ticaret açığını da getirmektedir (Dereli, 2018).

OECD ülkeleri arasında yüksek teknoloji içeren ürün sayısı iyi olan ülkeler Güney Kore, Fransa, İrlanda ve İsveç'tir. Ülkemiz bir OECD üye ülkesi olmasına rağmen ise toplam ihracat payı içerisinde yüksek teknoloji payı olan en düşük ülke konumundadır (Konak, 2018).

Ülkemizin OECD ülkeleri içerisinde en düşük yüksek teknoloji üreten ülke olmasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Bu nedenlerden en büyüğü ve en temeli ise ilk başlarda emek yoğun ürünlerden ve işlenmemiş tarım ürünleri ile tekstil ürünleri ile dış ticaret gerçekleştirme çalışmalarındandır (Konak, 2018). 1980 yılına kadar ülke sanayi stratejimiz İkame Sanayi Stratejisini olarak devam etmiştir ve 24 Ocak 1980 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu doğrultusunda İhracata Dayalı Sanayi Stratejisini kullanmaya başlanmıştır. Bu karar doğrultusunda yıllar içerisinde sanayimiz emek yoğun sektörlerden Dayanıklı Tüketim Malları ve Otomotiv Parçaları imalatına doğru bir geçiş yaşamıştır (Konak, 2018). Türkiye'nin zaman içerisinde artan ihracatı beraberinde yerli firmalarında ihracat kabiliyetlerinin artmasına ve uluslararası arenada rekabet gücü elde etmesine neden olmuştur (Düzgün ve Taşçı, 2014). Ancak bugün geldiğimiz noktada bu çalışmalar hala bizi yüksek teknoloji üreten ülke sıralamasına sokamamıştır ve ihracat potansiyelimiz hala çok düşük seviyededir (World Bank, 2019).

Ülke ekonomilerinin büyümesi elbette sadece ithalat, ihracat ya da doğrudan yabancı yatırımların faktörlerine bağlı kalarak belirlenemez. Ülkenin iş gücü, sermaye yapısı, doğal kaynakları, nitelikli personel sayısı, işsizlik durumu ve atıl kaynakların kullanılma yüzdesi gibi pek çok alt bileşenin bir araya gelmesi ile ülke ekonomisinin ele alınması gerekmektedir.

Ülkemizin 2005-2018 yılları içerisindeki 14 yıllık periyodu göz önüne alındığında 1.822.568.824 ABD Doları ihracat ve 2.788.808.756 ABD Doları ithalatı gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018). İhracatlar içerisindeki en büyük pay %9,6 ile Almanya iken en çok ithalatı Rusya ile %10,3 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018). İhracatımızın en çok Almanya ile gerçekleşmesinin sebepleri arasında Almanya'da yaşayan Türklerin Türk menşeli ürünleri tercih etmesi ve coğrafi yakınlık gibi pek çok neden sayılabilirken, İthalatta uzun yıllar Çin'i tercih ediyorum olmamızın etmenlerinden biri hiç şüphesiz ki ucuz girdi maliyetleridir.

Tablo 1: Türkiye'nin Son 5 Yıl İçinde En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler (%)

Ülke	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	9.6	9.3	9.8	9.6	9.6
İngiltere	6.3	7.3	8.2	6.1	6.6
Birleşik Arap E.	3.0	3.3	3.8	5.8	1.9
Irak	6.9	5.9	5.4	5.8	5.0
ABD	4.0	4.4	4.6	5.5	4.9

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018

Tablo 2: Türkiye'nin Son 5 Yıl İçinde En Çok İthalat Yaptığı Ülkeler (%)

Ülke	2014	2015	2016	2017	2018
Rusya	10,4	9,8	7,6	8,3	10,0
Almanya	9,2	10,3	10,8	9,1	9,1
Çin	10,3	12,0	12,8	10,0	9,3
ABD	5,3	5,4	5,5	5,2	5,6
İtalya	5,0	5,1	5,1	4,9	4,6

Kaynak: Ticaret Bakanlığı, 2018

Ülkemiz gelişmekte olan bir ülkedir ve çok ciddi teşvikler ile firmaların ekonomik büyümelerine yön verilmektedir. Bu kapsamda TÜBİTAK ve KOSGEB'in genç girişimcilere verdiği girişimcilik desteklerinden başlayarak sanayicilerimizin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik KOSGEB ve TÜBİTAK'ın pek çok hibe programları mevcuttur. Bunların yanı sıra özellikle ihracat tabanlı çalışmalar yapmak isteyen firmalara yönelik olarak Ticaret Bakanlığı'nun çok ciddi teşvikleri bulunmaktadır.

2. Model Tasarımı

2.1. Önerilen Modelin Teorik Arka Planı

Konak (2018)'in çalışmasında OECD tanımlarını ve TÜİK verilerini kullanarak Türkiye'nin 1996-2018 yılları arasındaki teknoloji gruplarına göre sektörel ihracattaki paylarını analiz etmiştir (Tablo 3). Tabloda da görüldüğü üzere ülkemizdeki ihracatın ağırlığı "Düşük", "Düşük-Orta" ve "Orta-İleri" grubunda bulunan ürünlere dayalıdır. OECD üye devletleri ile ülkemizin durumunu kıyasladığımızda Yüksek Teknoloji grubunda yer alan ürünlerin paylarının az olduğu görülmektedir.

Ülkemizin Yüksek Teknoloji grubunda yer alan ürünlerin üretilmesi ve ihraç edilmesi noktasında yaşadığı bazı eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle Ar-Ge faaliyetlerinin öneminin yeterince anlaşılmamış olması, kaynakların kısıtlı olması ve ülkemizin diğer ülkelere oranla Ar-Ge faaliyetlerine daha geç dönemde başlaması böyle bir sonucun doğmasına da zemin hazırlamıştır. Ülkemizin bu içerisinde bulunduğu durumdan çıkartılarak yüksek teknoloji ihraç eden konuma gelebilmesi için devlet imkanlarının tam verimlilik ile kullanılması büyük önem arz etmektedir. Ülkemiz için ihraç potansiyeli yüksek olan ürün gruplarının belirlenmesi, bu sektörde yer alan firmalar ile geniş çaplı

anket ve mülakat teknikleri ile veri toplanması ve elde edilecek sonuçlara göre ihracatı artırıcı yol haritalarının hazırlanması gerekmektedir.

Dış ticaret faaliyetleri sadece ihracat kaleminden oluşmamaktadır. Özellikle ülkemizde ihracatın, ithalat temeli ile hareket ediyor olması nedeniyle ithal edilen ürünlerinde incelenmesi ve ülkemizin en çok ithal ettiği ürünlerin belirlenerek bu ürünlerin; (i) ikamelerinin üretilmesi, (ii) ülkemiz genelinde üretimi hiç yok ise tematik girişimcilik çalışmaları ile bu sektörlerin faal hale getirilmesi ve (iii) girdi maliyetlerinin düşük olduğu yeni pazarların analiz edilerek sektörde bulunan firmalara yönelik eylem planlarının hazırlanması gerekmektedir.

Tablo 3: Ülkemizin 1996-2018 Arasındaki Teknoloji Gruplarına Göre Sektörel İhracat Payları

YIL	DÜŞÜK TEK.	DÜŞÜK-ORTA TEK.	ORTA-İLERİ TEK.	YÜKSEK TEK.
1996	51,28	18,28	17,12	1,70
1997	51,84	18,47	16,33	2,13
1998	51,33	17,55	16,70	3,63
1999	48,46	17,50	20,78	3,38
2000	47,09	18,40	22,42	3,96
2001	43,92	19,92	24,54	3,61
2002	43,70	20,51	24,53	4,72
2003	42,15	20,33	29,96	4,48
2004	37,37	23,20	28,82	4,92
2005	36,18	23,50	29,33	4,65
2006	32,5	25,60	31,71	4,00
2007	30,80	26,89	33,52	3,01
2008	26,83	33,70	32,16	2,13
2009	29,65	30,38	31,08	2,34
2010	30,20	28,48	31,74	2,19
2011	30,20	29,43	31,70	2,04
2012	28,51	35,02	28,24	2,16
2013	32,08	27,80	31,25	1,99
2014	33,38	26,43	31,43	2,07
2015	32,72	26,90	31,76	2,04
2016	32,86	25,89	33,07	1,92
2017	31,19	25,66	35,01	1,85
2018	30,84	25,36	36,29	1,69

Kaynak: Konak, 2018

Şekil 1: Türkiye'nin 2014-2018 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapılan 20 Fası

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	YIL			Ocak-Aralık			Aralık		
		2014	2015	2016	2017	2018	Değişim (%)	2017	2018	Değişim (%)
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, motosikletler	18.063.448	17.462.631	19.801.974	23.940.867	26.759.915	11,8	2.087.728	2.163.587	3,6
84	Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler	13.591.126	12.333.081	12.339.237	13.825.426	15.833.366	14,5	1.318.209	1.316.999	-0,1
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller	7.716.840	11.263.502	12.176.385	10.878.984	7.177.086	-34,0	465.592	420.232	-9,7
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	10.024.248	8.926.475	8.849.344	8.840.063	9.057.183	2,5	754.628	667.238	-11,6
72	Demir ve çelik	9.244.173	6.556.416	6.180.353	8.230.405	11.585.102	40,8	824.015	1.120.840	36,0
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme	9.692.254	8.278.488	7.827.991	8.089.958	8.728.320	7,9	855.584	780.596	-8,8
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	6.232.503	5.916.438	5.925.410	5.947.519	6.270.941	5,4	485.573	459.538	-5,4
73	Demir veya çelikten eşya	6.097.283	5.465.334	4.964.336	5.599.031	6.550.807	17,0	520.380	545.892	4,9
39	Plastik ve mamülleri	6.356.117	5.358.066	5.025.870	5.474.352	6.045.680	10,4	495.551	482.161	-2,7
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar	4.327.138	4.518.438	3.211.455	4.326.381	4.428.289	2,4	314.756	455.844	44,8
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	6.111.840	4.355.200	3.872.709	3.940.025	3.961.723	0,6	506.499	434.460	-14,2
94	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları	2.970.948	2.753.297	2.658.514	2.760.380	3.132.449	13,5	266.220	275.451	3,5
25	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	2.089.921	2.252.783	2.174.499	2.572.455	2.617.469	1,7	198.114	206.399	4,2
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	2.546.906	2.370.053	2.237.340	2.512.219	2.996.209	19,3	237.353	241.371	1,7
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	2.548.072	2.165.348	2.201.788	2.494.295	2.823.057	13,2	215.256	206.443	-4,1
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeler	2.347.582	2.009.009	1.912.553	2.161.753	2.264.541	4,8	199.473	191.277	-4,1
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar	2.597.295	1.899.329	1.953.915	2.016.726	2.053.622	1,8	178.875	166.468	-6,9
20	Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkiler	2.227.852	2.187.051	1.848.411	1.880.092	1.908.578	1,5	159.869	163.820	2,5
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	1.875.160	1.703.148	1.719.340	1.717.468	1.827.402	6,4	146.341	138.345	-5,5
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları	1.656.090	1.505.558	1.500.485	1.618.270	1.741.363	7,6	159.918	164.370	2,8
20 Fasıl Toplamı		118.316.796	109.279.645	108.381.907	118.826.669	127.763.102	7,5	10.389.930	10.601.331	2,0
20 Fasılın Genel İçindeki Payı (%)		75,1	76,0	76,0	75,7	76,0	-	75,0	76,3	-
GENEL TOPLAM		157.610.158	143.838.871	142.529.584	156.991.708	168.087.637	7,1	13.844.433	13.901.763	0,4

Şekil 2: Türkiye'nin 2014-2018 Yılları Arasında En Fazla İthalat Yapılan 20 Fası

Fasıl No	Fasıl Açıklaması	YIL			Ocak-Aralık			Aralık		
		2014	2015	2016	2017	Değişim (%)	2018	2017	2018	Değişim (%)
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar	54.889.415	37.843.294	27.169.080	37.207.853	43.023.970	15,6	3.872.080	3.946.964	1,9
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler	28.104.042	25.586.725	27.296.918	27.164.475	25.767.125	-5,1	2.806.147	1.960.054	-30,2
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme	17.948.538	17.637.701	20.135.408	21.152.244	16.568.990	-21,7	2.100.807	1.209.633	-42,4
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller	8.120.823	4.183.470	7.204.353	17.443.552	12.556.495	-28,0	1.933.614	704.698	-63,6
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler	15.735.932	17.543.573	17.840.587	17.427.823	13.893.355	-20,3	2.027.132	1.142.840	-43,6
72	Demir ve çelik	17.575.890	14.775.094	12.575.460	16.762.435	18.401.998	9,8	1.568.170	1.146.777	-26,9
39	Plastikler ve mamulleri	14.150.792	12.268.256	11.627.985	13.264.854	12.938.293	-2,5	1.040.895	826.923	-20,6
29	Organik kimyasal ürünler	5.833.426	4.715.525	4.359.682	5.387.761	5.973.241	10,9	483.941	417.498	-13,7
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi alet	4.878.069	4.621.140	4.632.683	4.999.039	4.683.376	-6,3	479.966	412.838	-14,0
30	Eczacılık ürünleri	4.428.199	4.296.440	4.217.114	4.449.096	4.363.431	-1,9	425.873	341.608	-19,8
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	3.499.929	3.333.532	2.865.840	3.469.055	3.872.465	11,6	306.081	250.492	-18,2
74	Bakır ve bakırdan eşya	3.570.416	2.985.086	2.724.024	3.326.513	3.344.187	0,5	251.837	206.730	-17,9
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	3.022.047	2.264.729	2.297.299	2.995.031	2.508.497	-16,2	188.703	116.877	-38,1
73	Demir veya çelikten eşya	2.617.511	2.742.274	2.982.520	2.957.421	2.825.043	-4,5	293.370	215.803	-26,4
40	Kauçuk ve kauçuktan eşya	2.856.423	2.525.199	2.560.926	2.951.170	2.803.163	-5,0	239.407	177.150	-26,0
48	Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan eşya	3.170.719	2.683.943	2.684.713	2.811.917	2.749.852	-2,2	224.039	175.580	-21,6
89	Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	452.659	532.257	358.648	2.679.431	884.837	-67,0	306.060	59.173	-80,7
88	Hava taşıtları, uzay taşıtları ve aksam ve parçalar	3.022.172	3.829.966	4.310.417	2.675.592	2.601.650	-2,8	420.885	391.085	-7,1
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler vb sentetik maddeler	2.361.498	2.096.757	2.133.450	2.286.637	2.160.344	-5,5	177.372	135.473	-23,6
38	Muhtelif kimyasal maddeler	2.276.076	2.019.569	2.024.132	2.212.861	2.282.595	3,2	187.235	176.538	-5,7
20 Fasıl Toplamı		200.225.586	169.918.495	162.001.240	193.624.759	184.202.907	-4,9	19.333.614	14.014.736	-27,5
20 Fasılın Genel İçindeki Payı (%)		82,7	82,0	76,0	82,8	82,6	-	83,7	84,5	-
GENEL TOPLAM		242.177.117	207.234.359	198.618.235	233.802.815	223.081.505	-4,6	23.087.740	16.576.689	-28,2

Şekil 1'de görüldüğü üzere Türkiye 2014-2018 yılları içerisindeki 5 yılda, 769.060.000 ABD Doları ihracat gerçekleştirmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018). İlgili tarihlerde ülkemiz en çok 87 ve 84 Fasıl numaralı sektörlerde bulunan ürünleri ihraç etmiştir. Her iki sektöründe 2018 yılı içerisindeki toplam ihracat içerisindeki toplam payı %33'tür. Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan resmi rakamlara göre ülkemizin yıllık ihracatının 3'te biri 87 ve 84 Fasıl numaralı ürün gruplarında gerçekleşmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2018).

Şekil 2'de görüldüğü üzere Türkiye 2014-2018 yılları içerisindeki 14 yılda, 1.104.911.000 ABD Doları ithalat gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2018). İlgili tarihlerde ülkemiz en çok 27, 84, 85, 71, 87 ve 72 Fasıl numaralı sektörlerde bulunan ürünleri ithal etmiştir. 6 sektörde 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen toplam alım miktarı, ithalatın %77'sine denk gelmektedir. Ticaret Bakanlığı tarafından yayımlanan resmi rakamlara göre ülkemizin yıllık ithalatının 4'te 3'ü 27, 84, 85, 71, 87 ve 72 Fasıl numaralı ürün gruplarında gerçekleşmektedir.

3. Model Önerisi

Geçtiğimiz yıl hem ülkemiz hem de dünya açısından küresel ticaret savaşlarının, Çin - ABD geriliminin, Brexit anlaşmazlıklarının ve korumacı ticaret politikalarının yoğun yaşandığı bir yıl olmuştur. Ülkemiz bu zorlu süreçleri başarıyla atlattı ve ihracatçılarımızın proaktif satış stratejileri sayesinde 2018 yılında ulaştığımız 167 Milyar Dolarlık ihracat rekoru bir kez daha kırılarak 2019 yılında 180,5 Milyar Dolara ulaşmıştır.

Uluslararası kuruluşların 2018 yılı içerisinde paylaştıkları raporlar incelendiğinde 2019 ve 2020 yıllarının dünya genelinde büyüme ve küresel ticaret adına en verimli yıllar olacağı öngörülmüş olmasına karşın ABD'nin neden olduğu bölgesel ve jeopolitik ticaret savaşları

nedeniyle (konulan ambargolar, Çin ile yaşanan ticari sorunlar vs.) bu beklentiler gerçekleşmemiştir. Dünya genelinde 2019 yılı içerisinde yaşanan küresel sorunlar nedeniyle dünya ekonomisi olumsuz yönde etkilenmişken ülkemizin ihracatı son 2 yıldır üst üste Cumhuriyet tarihi rekorunu kırarak kendisini bir üst çığaya taşımıştır.

Ülkemiz 2018 yılını %2.6 oranında bir büyüme ile tamamlamışken 2019'un ilk çeyreğini %2.3 ve ikinci çeyreğini %1.6 oranında daralma ile kapatmıştır (TÜİK, 2020). Ancak yaşanan küresel sorunların etkilerinin net bir şekilde görülmesinin ardından atılan adımlar sonucunda 2019 yılının üçüncü ve dördüncü çeyrekleri ekonomimiz için daralmaların değil büyümelerin ve rekorların kırıldığı bir dönemi oluşturmuştur. Türkiye'nin büyümesine 2018 yılında 3.6 puan katkı sağlayan ihracat; 2019 yılı içerisinde 4.7 puan katkı sağlayarak yeni bir rekora imza atmıştır. 2019 yılı içerisinde dünya ekonomisinin %5 oranında daraldığı göz önüne alındığında ülkemizin elde ettiği bu başarının büyüklüğü daha da net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye, yakaladığı bu başarılı ivme sayesinde ihracatını en çok arttıran ülkeler arasında 7'nci sıraya, değer artışı oranında ise 5'nci sıraya ulaşmıştır (TİM, 2020).

Dünya genelinde olumsuz senaryolar yaşanırken ülkemizin bu zorlu şartlar altında ihracat rakamlarımızın tarihi rekorlar kırmasının altında yatan en büyük neden ise hiç şüphesiz ki "İhracatı Tabana Yayma" politikasının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi ve bunun sonucunda elde ettiğimiz kazanımlardır. Nitekim, 2019 yılı içerisinde 17.544 firma ilk kez ihracat gerçekleştirerek ülkemizin ihracat rakamına 4.3 Milyar Dolarlık katkı sağlamıştır (TİM, 2020).

2019 yılı içerisinde gerçekleşen ihracata ilişkin rakamlara baktığımızda ise, İngiltere'nin devam ettirdiği Brexit sürecine rağmen AB, yine ülkemizin en büyük ihracat pazarı olmuştur. Dönem içerisinde AB'ye olan ihracatımız %48'dir. Öte yandan Orta Doğu ülkelerine yaptığımız ihracat 4.5 puanlık artış ile %19.3'e yükselmiş, Afrika pazarlarına olan ihracatımız 0.4 puanlık artış ile %9.2 olmuştur. Dönem içerisinde 1 Milyar Dolar üzerinde ihracat gerçekleştirdiğimiz ülke sayısı 40'a yükselmiş ve toplamda 226 ülkeye ihracat gerçekleşmiştir. TÜİK verilerine göre 87 ülkeye %10'dan, 28 ülkeye ise %50'den fazla artış yaşanmıştır (TÜİK, 2020).

2019 yılında ülkemizin ihracatını sırtlayan ilk 5 sektör ise otomotiv, kimyevi maddeler, hazır giyim, çelik ve elektrik elektronik sektörleri olmuştur. Bu sektörler içerisinde kimyevi madde ve hazır giyim sektörü toplamda %19'luk bir artış kaydederek ihracat rakamı 20 Milyar Doları aşmıştır.

Tablo 4: 2019 Yılında En Çok İhracat Yapan İlk 5 Sektör (Milyar Dolar)

SEKTÖR	2018	2019	Değ. (%)
Otomotiv	31.6	30.6	-3.1
Kimyevi Madde Ve Mamulleri	17.3	20.6	18.6
Hazır giyim Ve Konfeksiyon	17.6	17.7	0.4
Çelik	15.5	13.9	-10.6
Elektrik Elektronik	11.3	11.2	-0.5

Kaynak: TÜİK, 2020

2019 yılında en çok ihracat yaptığımız ilk 5 ülke ise Tablo 5'de görüldüğü üzere Almanya, İngiltere, Irak, İtalya ve Amerika'dır. Bu ülkeler içerisinde en çok Irak'ta artış yaşanmışken diğer 4 ülkede düşüş yaşanmıştır. Bu kısımda dikkat çeken bir diğer husus ise, 2018 yılında ülkemizin en çok ihracat yaptığı ülke sıralamasında İtalya 3'ncü sırada Irak ise 4'ncü sırada iken 2019 yılında bu iki ülke yer değiştirmiştir.

Tablo 5: 2019 Yılında En Çok İhracat Yapılan İlk 5 Ülke (Milyar Dolar)

ÜLKE	2018	2019	Değ. (%)
Almanya	17.3	16.6	-4.2
İngiltere	11.5	11.3	-1.7
Irak	9.5	10.3	7.4
İtalya	10	9.7	-2.5
ABD	9.1	9	-1.1

Kaynak: TÜİK, 2020

Ülkemiz 2018 yılında da yine ilk 5 içerisinde bulunan bu ülkelere toplamda 57.4 Milyar Dolarlık ihracat gerçekleştirirken 2019 yılında bu rakam %1 oranında düşüş ile 56.9 Milyar Dolara gerilemiştir. Bu çok dikkat çekicidir çünkü, genel anlamda ülkemiz ihracatını %2 oranında arttırırken en çok ihracat yaptığı ülkelere olan ihracat oranında %1'lik düşüş yaşamıştır. Bu azalışın en büyük sebebi olarak artan jeopolitik riskler, küresel ticaret savaşları ve artan tarife oranlarının neden olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'den en çok ithalatı Almanya yapmaktadır. Almanya 2009 yılında Türkiye'den 11.6 Milyar Dolarlık ithalat yaparken bu oran 2017 yılında 18.35 Milyar Dolara, 2018 yılında ise 19.35 Milyar Dolara yükselmiştir. İlk beş ülkenin Türkiye'den yaptığı ithalat 61.9 Milyar Dolar, ilk 10 ülkenin yaptığı ithalat 95.1 Milyar Dolar ve ilk 15 ülkenin yaptığı ithalat ise 114.3 Milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 6'da ülkemizin en çok ihracat gerçekleştirdiği ürünler görülmektedir. Ülkemizden 2009 yılında ilk 15 üründe yapılan ithalat yaklaşık 28,7 Milyar Dolar olurken, 2017 yılında ithalat tutarı 35,6 Milyar Dolara 2018 yılında ise ilk 15 üründe yapılan ithalat yaklaşık 38,7 Milyar Dolara yükselmiştir. Ülkemizden gerçekleştirilen ilk 5 ürün toplam ithalatın yaklaşık %10'unu, ilk 10 ürün toplam ihracatın yaklaşık %16'sını ilk 15 ürün ise toplam ithalatın yaklaşık %21'ini oluşturmaktadır.

Tablo 6: Türkiye'nin En Çok İhracat Yaptığı Ürünler

#	ÜRÜN AÇIKLAMASI	İTHALAT (2016)	İTHALAT (2017)	İTHALAT (2018)
1	Dizel-yarı dizel motorlu taşıtlar (taşıma kapasitesi <5 ton)	4.3	4.2	4.4
2	Ham petrol	0.6	0.6	4.1
3	Motorlu taşıt, kıvılcım ateşlemeli (1000cm ³ -1500cm ³)	2.7	3.6	3.4
4	Diğer kıymetli metal kaplamalarından mücevher eşyası	1.6	2.3	3.4
5	Sınıflandırılmamış diğer ürünler	1.3	1.7	2.9

#	ÜRÜN AÇIKLAMASI	İTHALAT (2016)	İTHALAT (2017)	İTHALAT (2018)
6	Hem benzinli hem de tahrik gücü veren elektrikli motorlu diğer taşıtlar	-	1.9	2.8
7	Köşeli çubuklar	2.2	2.1	2.7
8	Motorlu taşıt, kıvılcım ateşlemeli (1500cm ³ -3000cm ³)	1.8	2.7	2.4
9	Altın	4.5	6.4	2.0
10	Tişört, fanila, atlet, kaşkorse vb. Giyim eşyası	1.7	1.8	2.0
11	Motorlu taşıt, dizel-yarı dizel (silindir hacmi 1500cm ³ 'den az)	1.9	2.0	1.9
12	Kadın-kız çocuklar için pantolon şort vb.	1.6	1.8	1.8
13	Minibüs, midibüs ve otobüs (kapasite 10 kişiden az)	1.5	1.6	1.8
14	Motorlu taşıt, düzel yarı dizel (1500cm ³ -2500cm ³ 'den az)	1.6	1.7	1.7
15	Dizel motorlar için aksam parçaları	1.3	1.4	1.5

Kaynak: TÜİK, 2020

Geride bıraktığımız 2019 yılında dünyada ortaya çıkan sorunlar küresel ticaretin gelişmesine ve ilerlemesine olumlu ve olumsuz pek çok sonucun doğmasına neden olmuştur. Özellikle yaşanan küresel ticaret sorunları sonucunda son yılların en sert korumacı politikasına bürünmesi küresel ticaretin daha da zorlaşmasına, mal ticareti ve yatırımlar ile büyüme tarafında ülkemiz için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İçerisinde bulunduğumuz 2020 yılı içerisinde de benzer sorunların devam edeceği düşünülmekle birlikte Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Koronavirüs salgını ve ülkemizin komşularında devam eden iç savaş sorunları nedeniyle küresel ekonomiden çok daha fazla oranda ülkemizin daha zorlu koşulların içerisinde olunacağı ön görülmektedir.

Ancak yaşanan bu gelişmeler sadece sorunları değil, pek çok fırsatı da beraberinde getirmektedir. Özellikle elektronik ve tekstil sektörleri başta olmak üzere Çin'den ithal ürün alan ülkeler yaşanan Koronavirüs salgını nedeniyle ticari rotalarını hem kaliteli hem de uygun fiyata mal ve hizmet sunabilen ülkemize çevirecektir. Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin 2020 yılında yayınladığı raporda bu konu ayrıca ele alınmış ve analiz edilmiştir (TİM, 2020). Bu çalışmaya göre ihracatta en çok artış beklenen ilk 20 ülke Tablo 7'de yer almaktadır (TİM, 2020). Bu tablonun dikkate alınarak ihracat hedef pazarlarının seçilmesi önem arz etmektedir.

Öte yandan "İhracatı Temele Yayma" politikasının önümüzdeki yıllarda da daha verimli ve kapsamlı yürütülmesiyle birlikte ihracat gerçekleştiren firma sayısında büyük artışlar yaşanacağı ve başta Ticaret Bakanlığı olmak üzere TİM, TOBB, Sanayi ve Ticaret Odaları, Kalkınma Ajansları ve Teknoparkların güç birlikleri ve destekleri sayesinde KOBİ ölçeğindeki firmalarımızın kurumsal gelişimlerinin tamamlanması, dijital dönüşüm çalışmalarına destek verilmesi, ihracat pazarlarına giriş ve pazar desteği konu başlıklarında ortaya konulan eğitim programları, destekler ve teşvikler sayesinde firmalarımızın daha başarılı olması hedeflenmektedir.

Ülkemizin son dönemde gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar ve içerisinde bulunduğumuz yüzyılın beraberinde getirmiş olduğu ticaret savaşları, ülkeleri daha temkinli ve daha sağlam adımlar atmaya zorlamaktadır. Kıt kaynakların en doğru ve en verimli şekilde kullanılmasına olanak sağlanması amacıyla ülkemiz genelinde başlatılan 11'nci Kalkınma Programının en doğru şekilde yürütülebilmesi açısından bir yol haritasının hazırlanması ve sektörlerin önceliklendirilmesi önem arz etmektedir. Üniversitelerin, Teknoparkların, TTO'ların, Sanayi ve Ticaret Odaları ile Kalkınma Ajanslarının daha hızlı ve verimli destek süreçlerinin yönetilmesi için, hali hazırda yürütülen başarılı süreçlere ek olarak bu çalışmanın da yürütülmesi tavsiye edilmektedir.

Önerilen araştırma modeli ve araştırma süreci, ülkemizin 10 ve 11'nci Kalkınma Planları kapsamında ortaya konulmuş olan sektörleri de muhakkak içerisinde barındıracak sonuçlar verecek ve bu alanlara yönelik çalışmaların yürütülmesini önerecektir. Ancak bu çalışma, 10 ve 11'nci Kalkınma Planları kapsamında ön plana çıkarılmış olan sektörlerin desteklenmesine dair yapılan çalışmalara ek olarak, bu sektörlerin sorunlarının net olarak belirlenmesi, başarı faktörlerinin belirlenmesi ve uzun vadeli kalkınma projeksiyonunun sunulması tüm aktörlerin bu projeksiyondaki görevlerini başarıyla ifa etmelerine olanak tanıyacak yol haritalarının hazırlanmasını da hedeflemektedir.

Tablo 7: Küresel Talepte En Çok Artış Beklenen Ülkeler

#	Sermaye Malları	Tüketim Malları	Gıda ve İçecek	Sanayi Malları	Taşımacılık Malları	Bütün Ürünler
1	Guyana	Kırgızistan	Çin	Gürcistan	Hindistan	Gürcistan
2	Kırgızistan	Azerbaycan	Benin	Azerbaycan	Gürcistan	Kırgızistan
3	Hindistan	Hindistan	Myanmar	Mozambik	Romanya	Hindistan
4	Gürcistan	Gürcistan	Kırgızistan	Makedonya	Ermenistan	Moğolistan
5	Moğolistan	Çin	Zimbabve	Kırgızistan	Moldova	Çin
6	Ermenistan	Endonezya	Türkiye	Çin	Rusya	Zambiya
7	Sao Tome ve Principe	Katar	Bulgaristan	Namibya	Fas	Katar
8	Burkina Faso	Kazakistan	Gürcistan	Moğolistan	Moğolistan	BAE
9	Mozambik	Myanmar	Romanya	Zambiya	Çin	Azerbaycan
10	Paraguay	Moldova	Katar	Maldivler	Katar	Maldivler
11	Maldivler	Moğolistan	Mozambik	Hindistan	Bolivya	Guyana
12	Azerbaycan	Belarus	Macaristan	Katar	Kırgızistan	Uganda
13	Nijerya	Burkina Faso	Litvanya	BAE	Mozambik	Myanmar
14	BAE	BAE	Polonya	Uganda	Slovakya	Moldova
15	Zambiya	Romanya	Moldova	Singapur	Filipinler	Mozambik
16	Rusya	Rusya	Hindistan	Nikaragua	Zambiya	Romanya
17	Endonezya	Ukrayna	Endonezya	Paraguay	Letonya	Slovakya
18	Slovakya	Ermenistan	Slovakya	Umman	Paraguay	Paraguay
19	Moldova	Sao Tome ve Principe	Kazakistan	Burkina Faso	Pakistan	Endonezya
20	Romanya	Slovakya	Uganda	Moldova	BAE	Pakistan

Kaynak: TİM, 2020

Sonuç

Gerçekleştirilen literatür araştırmaları kapsamında ihracatın ve Ar-Ge'nin hem GSYİH hem de ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisi olduğu tespit edilmiştir ancak gerek uluslararası gerekse de ulusal çalışmalar incelendiğinde, bir ülkenin hangi sektörünün ihracat veya ekonomik büyüme konusunda daha yararlı olacağına dair çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Araştırmacılar genellikle bir ülkenin ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme rakamları üzerinden analizler yaparak; ithalat, ihracat, yüksek teknoloji ürünler veya Ar-Ge yatırımlarının ekonomik büyümesi üzerindeki çalışmaları incelemiştir. Bu kapsamda, ülkemizin son 20 yıl içerisindeki tüm ithalat ve ihracat verileri kullanılarak ülkemiz için önem arz eden sektörlerin belirlenmesi ve hem ithalat hem de ihracat kalemlerine yönelik olarak geniş kapsamlı çalışma gerçekleştirilmediği gibi, sektörel bazda yol haritalarının hazırlanmasına dair çalışmalarda bulunmamaktadır.

Bu çalışma kapsamında önerilen modelin ise temel yapı taşı; ülkemizde son 20 yıl içerisinde (2000-2020) hem ithalatını gerçekleştirdiği hem de ihraç ettiği 99 kalem ürünün incelenmesi ve en önemli ihraç ve ithal ürünlerin AHP yöntemi ile tespit edilmesi ve belirlenen sektörlerle yönelik yüz yüze mülakat yöntemleri ile röportajlar ve anket çalışmaları gerçekleştirmek; Türkiye için önem arz eden sektörlerin nelere ihtiyaç duydukları, ithalat /ihracat anlamında ne tür zorluklar çektiklerini, mevcut olan teşvik sistemlerinden yararlanma durumlarını ve eğer yararlanmış/yararlanıyor ise verimliliklerin ölçülmesi hedeflenmektedir. Yapılacak çalışmalar sonucunda ülkemizin hem ithalat hem de ihracat sektörlerine yönelik net bir çözüm öneri modelinin sunulacağı hedeflenmektedir.

Önerilen araştırma modeli ile birlikte, ülkemizin son 20 yıldır ithal ettiği ürünler detaylı ve kademeli şekilde incelenmiş ve sürekli artış gösteren ürünlerin tespit edilmesi sağlanmış olacaktır. Tespit edilmiş sektörlerde hali hazırda faaliyet gösteren firmalar ile, ithalatın kesilmesi ve mevcut potansiyellerinin artırılmasına yönelik yürütülecek nitel ve nicel araştırmalar sonucunda firmaların uluslararası rakipleri ile rekabet edebilmesi ve ülke içerisindeki verimliliklerini arttırılabilmesi için gerekli olan ihtiyaçlar tespit edilecektir. Ayrıca ithal ettiğimiz ve ülkemizde hiçbir şekilde üretimi gerçekleşmeyen ürün gruplarının olduğunun tespit edilmesi durumunda ise, bu sektörlerin verimlilik ve karlılık analizleri gerçekleştirilerek ülke içerisinde oluşturulması, üretilmesi adına nasıl bir aksiyon alınması gerektiğine dair ayrı ve ek bir çalışma gerçekleştirilmiş olacaktır.

Kıt kaynakların verimli kullanılması, tek seferde ve doğru sektöre yapılacak doğru adımlar ile hem işletmelerin hem de ülkemizin ihracat seviyesinin arttırılarak ithalat seviyesinin azaltılması, dış ticaret dengesinin kurulması ve yüksek teknoloji ithal eden ülke konumuna gelmesi açısından bu araştırma modeli önem arz etmektedir.

Gerek ithalat gerekse de ihracat alanlarında belirlenecek olan sektörlerin ve bu sektörlerde yer alan işletmelerin verileri ile oluşturulacak her bir yol haritasının teoride kalmayarak reel bir uygulamaya dökülebilmesi için Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret ve Sanayi Odalarına da görev düşmektedir. Bu modelin hayata geçirilmesiyle birlikte üniversiteler, teknoparklar ve TTO'lar bünyesinde de kullanılacak yeni yapılanmalar/yol haritaları çıkartılmış olacak ve sadece ülkemizin 99 ürün gamı için değil

daha niş ve önem arz eden sektörler için çalışmaların gerçekleştirilmesine olanak sağlayacağı da ön görülmektedir.

Kaynakça

- Abu-Quarn, Aamer S., Abu-Bader, Suleiman. (2004). "The Validity of the ELG Hypothesis in the MENA Region: Cointegration and Error Correction Model Analysis". *Applied Economics*, 36(15), 1685-1695.
- Akbulut, Seval., Terzi, Harun. (2013). "Türkiye'de İhracata Dayalı Büyümenin Sektörler İtibariyle Analizi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 4-58.
- Akcalı, Burcu Y., Sismanoglu, Elcin. (2015). "Innovation and the Effect of Research and Development (R&D) Expenditure on Growth in Some Developing and Developed Countries". *Social and Behavioral Sciences*, 195, 768-775.
- Akkaş, İbrahim., Öztürk, Musa. (2016). "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Analizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 9(42), 1329-1337.
- Aktaş, Cengiz. (2009). "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 18(2), 35-47.
- Alagoz, Mehmet., Akar, Gokhan., Akar, Tuba. (2016). "High Technology Export and R&D Expenditures: A Study for E-7 Countries". *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 9(11), 219-230.
- Altıntaş, Halil., Çetintaş, Hakan. (2010). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye ve İhracat Arasındaki İlişkilerin Ekonometrik Analizi: 1970-2005". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38, 33-58.
- Altıntaş, Halil., Mercan, Mehmet. (2015). "Ar-Ge Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eşbütünleşme Analizi". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 70(2), 345-376.
- Arvas, Mehmet A., Torusdağ, Mustafa. (2016). "İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği". *İğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Aslan, Alper., Topçu, Ebru. (2017). "İhracata Dayalı Büyüme Hipotezine Yeni Bir Yaklaşım: Türkiye Ekonomisi Üzerine Sektörel Bir Uygulama". *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 20, 119-134.

- Ayan, Tuba Y., Pabuççu, Hakan. (2012). "Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yatırım Projelerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Değerlendirilmesi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 18(3), 89-110.
- Aytaç, Ayhan. (2017). "Ekonomik Büyüme-İhracat İlişkisi: 2001-2016 Türkiye Örneği". Social Sciences Research Journal, 6(4), 214-222.
- Babalola, Sikiru J., Dogon-Daji, Shehu D.H., Saka, Jimoh O. (2012). "Exports, Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Empirical Application for Nigeria". International Journal of Economics and Finance, 4(4), 95-105.
- Bozkurt, Cuma. (2015). "R&D Expenditures and Economic Growth Relationship in Turkey". International Journal of Economics and Financial Issues, 5(1), 188-198.
- Chen, Mingkuen K., Wang, Shih C. (2010). "The Critical Factors of Success for Information Service Industry In Developing International Market: Using Analytic Hierarchy Process (AHP) Approach". Expert Systems with Applications, 37(1), 694-704.
- Çamurdan, Burak. (2013). "Türkiye'de 1999-2013 Dönemi için İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi". E-Journal of New World Sciences Academy, 8(4), 183-195.
- Çetin, Rahmi. (2016). "Yeni sanayileşen Ülkelerde Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknoloji Ürünü İhracatı Arasındaki İlişkinin Panel Veri Analizi Yöntemi İle İncelenmesi". İktisat Fakültesi Mecmuası, 66(2), 30-43.
- Çiftçioğlu, Serhan., Nekhili, Ramzi. (2005). "New Evidence for Exports-Led Growth, Tradables-Led-Growth, and Manufacturing-Led Growth: Causality Test Result for Turkey". Latin American Journal of Economic Development, 135-142.
- Dereli, Deniz D. (2018). "Türkiye'de Ekonomik Büyüme İle Dış Ticaret Arasındaki Nedensellik İlişkisi (1969-2016)". Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 16(3), 279.289.
- Dipietro, William R., Anoruo, Emmanuel. (2005). "Creativity, Innovation, and Export Performance". Journal of Policy Modeling, 28, 133-139.
- Dinç, Hasan. (2016). "Alternatif Bakım Stratejisi Seçimi: İmalat Sanayinde Bir Uygulama". Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Dura, Yahya C., Beşer, Mustafa K., Acaroğlu, Hakan. (2017). "Türkiye'nin İhracata Dayalı Büyümesinin Ekonometrik Analizi". Ege Akademik Bakış, 17(2), 295-310.
- Düzgün, Recep., Taşçı, Mehmet H. (2014). "Türk İşletmelerinin İhracat Performansını Belirleyen Faktörler: ISO-500 Üzerine Bir Uygulama". Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9(3), 7-24.

- Erdil, Tayyip S., Aydoğan, Sibel., Ayar, Bahadır., Güvendik, Özge., Diler, Seren., Gusinac, Kemal. (2018). "İnovasyon Performansının Rekabet Gücü, Firma Performansı ve İhracat Performansı Üzerindeki Etkisi: Birleşme ve Satınalma İşlemleri Üzerine Bir Araştırma". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 40(2), 136-166.
- Gaberli, Ümit. (2018). "G7 Ülkelerinde Fikri Mülkiyet Haklarına Yapılan Ödemeler ve Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknoloji İhracatına Etkisi: Bir Panel Veri Analizi". *Finans, Politik & Ekonomik Yorumlar*, 641, 67-82.
- Genç, Murat C., Atasoy, Yeşim. (2010). "Ar-Ge Harcaaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi". *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, 5(2), 27-34.
- Göçer, İsmet. (2013). "Ar-Ge Harcamalarının Yüksek Teknolojili Ürün İhracatı, Dış Ticaret Dengesi ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri". *Maliye Dergisi*, 165, 215-240.
- Gokmen, Yunus., Turen, Ufuk. (2013). "The Determinants of High Technology Exports Volume: A Panel Data Analysis of EU-15 Countries". *International Journal of Management, Economics, and Social Sciences*, 2(3), 217-232.
- Gülmez, Ahmet., Akpolat, Ahmet G. (2014). "Ar-Ge & İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği İçin Dinamik Panel Veri Analizi". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 1-17.
- Guloglu, Bulent., Tekin, Baris R. (2012). "A Panel Causality Analysis of The Relationship Among Research and Development, Innovation and Economic Growth in High-Income OECD Countries". *Eurasian Economic Review*, 2(1), 32-47.
- Gumus, Erdal., Celikay, Fatih. (2015). "R&D Expenditure and Economic Growth: New Empirical Evidence". *Margin: The Journal of Applied Economic Research*, 9(3), 205-217.
- Gyekye, AB., Oseifuah, Emanuel. K., Quarshie, Vukor G. N. K. (2012). "The Impact of Research and Development on Socio-Economic Development: Perspectives from Selected Developing Economies". *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 3(6), 915-922.
- Haliloğlu, Melis., Odabaş, Mehmet S. (2018). "Çok Ölçütlü Karar Vermede AHP Yöntemi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, 2(2), 13-18.
- Herzer, Dierk., Nowak-Lehmann, Felicitas N., Siliverstovs, Boriss. (2006). "Export-ed Growth in Chile: Assessing the Role of Export Composition in Productivity Growth". *The Developing Economies*, 44(3), 269-373.
- İç, Yusuf T. Yurdakul, Mustafa. (2000). "Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) Yöntemini Kullanan Bir Kredi Değerlendirme Sistemi". *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15(1), 1-14.

- Kaygısız, Ayşe D. (2018). "Ar-Ge Harcamaları ve Yüksek Teknolojili Ürün İhracatının Büyüme Etkisi: Türkiye Örneği". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16(4), 301-314.
- Khalafalla, Khalid Y., Webb, Alan J. (2001). "Export-led Growth and Structural Change: Evidence From Malaysia". *Applied Economics*, 33, 1703-1715.
- Khatwani, Gaurav., Kar, Arpan K. (2017). "Improving the Cosine Consistency Index for the Analytic Hierarchy Process for Solving Multi-Criteria Decision Making Problems". *Applied Computing and Informatics*, 13(2), 118-129.
- Kılavuz, Emine., Topcu, Betül A. (2012). "Export and Economic Growth in the Case of the Manufacturing Industry: Panel Data Analysis of Developing Countries". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(2), 201-215.
- Kılıç, Cüneyt., Bayar, Yılmaz., Özekicioğlu, Halil. (2014). "Araştırma Geliştirme Harcamalarının Yüksek Teknoloji Ürün İhracatı Üzerindeki Etkisi: G-8 Ülkeleri İçin Bir Panel Veri Analizi". *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 44, 115-130.
- Kızılkaya, Oktay., Ay, Ahmet., Sofuoğlu, Emrah. (2016). "The Determinants of High Technology Product Export in BRICT Countries: An Econometric Approach". *Global Journal on Humanities & Social Sciences*, 4, 112-120.
- Konak, Ali. (2018). "Yüksek Teknoloji İçeren Ürün İhracatının İhracat Hacmi ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Seçilmiş OECD Ülkeleri ve Türkiye Örneği". *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(2), 56-80.
- Korkmaz, Suna. (2010). "Türkiye'de Ar-Ge Yatırımları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Var Modeli İle Analizi". *Journal of Yasar University*, 20(5), 3320-3330.
- Kurt, Serdar., Terzi, Harun. (2007). "İmalat Sanayi Dış Ticareti Verimlilik ve Ekonomik Büyüme İlişkisi". *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(1), 25-46.
- Mercan, Gökçe., Çetin, Ahmet K. (2018). "Hibe Desteklerinin Firma İnovasyonuna Etkisi: Türkiye Örneği". *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 65-71.
- Ömürbek, Nuri., Büyükgebiz, Eda., Başdeğirmen, Agah. (2013). "Ürün Alternatif Seçiminde Analitik Hiyerarşi Sürecinin Bir Süt Fabrikasında Uygulanması". *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 137-155.
- Ömürbek, Nuri. Şimşek, Ali. (2014). "Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Süreci Yöntemleri İle Online Alışveriş Site Seçimi". *Yönetim ve Ekonomi Araştırma Dergisi*, 22, 306-327.
- Önder, Kübra., Hatırlı, Selim. (2014). "Türkiye'de İmalat Sanayi İhracatı ve Büyüme İlişkinin İktisadi Analizi". *Journal of Yaşar University*, 9(34), 5851- 5869.

- Özcan, Burcu., Arı, Ayşe. (2014). "Araştırma-Geliştirme Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi". Maliye Dergisi, 166, 39-55.
- Özçelik, Özer., Aslan, Volkan., Özbek, Rabia İ. (2018). "Ar-Ge Harcamalarıyla Yüksek Teknoloji İhracatı Arasındaki İlişki: Seçili 10 OECD Ülkesi İçin Panel Veri Analizi". Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(3), 57-66.
- Özer, Mustafa., Çiftçi, Necati. (2009). "Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23, 1-9.
- Peker, Osman., Toksarı, Murat. (2007). "Analitik Hiyerarşi Prosesi Yaklaşımı Kullanılarak Mobilya Sektörü İçin Ege Bölgesi'nde Hedef Pazarın Belirlenmesi". Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 14(1), 171-180.
- Sungur, Onur., Aydın, Halil İ., Eren. Mehmet V. (2016). "Türkiye'de AR-GE, İnovasyon, İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Asimetrik Nedensellik Analizi". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(1), 173-192.
- Şenkardeşler, Rabia A. (2018). "Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'nin Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Nedensellik Analizi". Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies, 4(1), 108-129.
- Takım, Abdullah. (2010). "Türkiye'de GSYİH İle İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi". Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(2), 1-16.
- Taştan, Hüseyin. (2010). "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkilerinin Spektral Analizi". Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2(1), 87- 98.
- Temel, Can. (2016). "Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi". Paradigma, 1(1), 1-14.
- Ticaret Bakanlığı, (2018). "Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri.". <http://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri> Son erişim tarihi: 10.12.2020.
- TİM (Türkiye İhracatçıları Meclisi), (2020). "İhracat 2020 Raporu: Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası". <https://tim.org.tr/tr/raporlar-strateji-raporlari> Son erişim tarihi: 10.12.2020.
- Turedi, Salih. (2016). "The Relationship Between R&D Expenditures, Patent Applications and Growth: A Dynamic Panel Causality Analysis for OECD Countries". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 39-48.
- Tüzemen, Adem., Özdağoğlu, Aşkın. (2007). "Doktora Öğrencilerinin Eş Seçiminde Önem Verdikleri Kriterlerin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Belirlenmesi". Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 21(1), 215-232.

- Uçan, Okyay., Koçak, Esra. (2014). "Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki". Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 7(29), 51-60.
- Uddin, Mirza M. (2015). "Causal Relationship Between Agriculture, Industry and Services Sector for GDP Growth in Bangladesh: An Econometric Investigation". Journal of Proverty, Investment and Development, 8, 124-129.
- Yapraklı, Sevda. (2007). "İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz". ODTÜ Gelişme Dergisi, 34, 97-112.
- Yavaş, Mustafa., Ersöz, Taner., Kabak, Mehmet., Ersöz, Filiz. (2014). "Otomobil Seçimine Çok Kriterli Yaklaşım Önerisi". İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 2(2), 110-118.
- Yıldırım, Ertuğrul., Kesikoğlu, Ferdi. (2012). "Ar-Ge Harcamaları İle İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkileri: Türkiye Örneğinde Panel Nedensellik Testi Kanıtları". Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 32(1), 165-180.
- Yıldırım, Hasan H., Akkılıç, Mehmet E., Dikici, Mehmet S. (2018). "Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret Dengesi Üzerindeki Etkisi: G-20 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama", International Review of Economics and Management, 6(2): 43-58.
- Yüksel, Serhat. (2017). "The Impacts of Research and Development Expenses On Export And Economic Growth". International Business and Accounting Research Journal, 1(1), 1-8.
- Zhou, Yanhong., Maumbe, Kudzayi., Deng, Jinyang., Selin, Steven W. (2015). "Resource-based Destination Competitiveness Evaluatin Using a Hybrid Analytic Hierarchy Process (AHP): the Case Study of West-Virginia". Tourism Management Perspectives, 15, 72-80.
- Züngün, Deniz., Dilber, İlkay. (2010). "İhracata Dayalı Büyüme Modelinin İmalat Sanayi İhracatı Üzerindeki Etkisinin Saptanmasına İlişkin Bir Araştırma". Öneri, 9(34), 223-231.
- Worldbank (2019). "World Development Indicators." <https://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=IP.JRN.ARTC.SC&co%20untry=> Son erişim tarihi: 04 Aralık 2019.